

XV. YÜZYILA AİT İKİ ESERDE GEÇEN BALKAN VE BATI KÖKENLİ SÖZCÜKLER

Meryem SALİM*

ÖZ: XV.-XVII. yüzyıllara ait Osmanlı yazılı eserleri, Osmanlı devletindeki yaşamın her yönüne dair bilgi vermekte ve dönemin bilinen tüm beşeri ve toplum bilimi alanlarını yakından ilgilendirmektedir. Bu dönem yazılı edebiyat ürünlerinin çeşitli konu ve türleri arasında Osmanlı tarih yazıcılığı özel değer taşımaktadır. İzladi ve Varna savaşları (1443-1444) üzerine yazılmış anonim *Gazavat-ı Sultan Murad Bin Mehemmed Han* ve Oruç Beg'in *Tevarih-i Ali Osman* eseri XV. yüzyılın seçkin örneklerinden sayılmaktadır. İki metin de içerdikleri olaylar ve şahıslar hakkındaki bilgileriyle genel Osmanlı kroniklerinin boşluklarını doldurdukları gibi, dil bakımından da Türkiye Türkçesinin tarihi gelişimindeki ilk dönemlere ait özellikler taşımaları bakımından büyük öneme sahiptir. Eserler nesir türünde yazılmıştır, ancak yazarlar dönemin genel edebi geleneğine uygun olarak yer yer manzum kısımlar da ilave etmişlerdir. Yapılan incelemeler sonucu eserlerin dili Eski Anadolu Türkçesi ile Klasik Osmanlıca dönemleri arasındaki bir geçiş dönemi özellikleri taşıdığına sebebiyet vermektedir.

Bu çalışmanın amacı, söz konusu iki tarihsel eserde kullanılan yabancı sözcükleri ve konkrut olarak Balkan ve Batı kökenli sözcükleri tespit etmek ve tanıtmaktır. Eserlerde Arapça ve Farsça alıntılara göre sayısı bir hayli az olan Batı ve Balkan kaynaklı sözcükler, aslında bu dönem metinlerinde kullanımları özellik sayılmaktadır. Eserlerde tespit edilen sözcükler genel olarak unvanlar, dini rütbeler, askeri terimler, donatım ile ilgili kelimelerdir.

Balkan ve Batı kökenli sözcükler, aynı dönemin diğer yazılı kaynaklarıyla karşılaştırma çalışmaları için önemli malzeme sayılmalarının yanı sıra, Türkçenin gelişiminde dile girmeye başlayan yabancı kökenli sözcüklerin tarihlendirilmesi bakımından da faydalı olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gazavatname, Oruç Beg'in Tarihi, Leksik, Balkan ve Batı Kaynaklı Sözcükler

---

* Doç. Dr., Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, meryemslm@abv.bg

**BALKAN AND WESTERN EUROPEAN LEXEMES IN TWO 15th
CENTURY MANUSCRIPTS**

ABSTRACT: The Ottoman written works of the 15th – 17th centuries depicted all sides of Ottoman life, and discussed all fields of human knowledge and activities known at the time. The historical works took a prominent place among the variety of themes and genres of Ottoman literature. Good examples of that trend were the 15th century anonymous work "Gazavat-i Sultan Murad bin Mehemmed Khan" dedicated to the Zlatitsa and Varna battles (1443-1444) and the of Oruç Beg's chronicle "Ottoman History". The manuscripts are interesting both as examples of the Ottoman historiography, and as samples of the literary Turkish language in the early stages of its development. The texts are written in prose, but they also contain some verse so typical for the general Islamic literary tradition. The vocabulary analyzes made us believe that the works can be considered as intermediate link between the Old Anatolian Turkish and the Classical Ottoman language.

This study has the humble task to present the foreign lexis used in both works, and in particular, the borrowings from the Balkan and West European languages. Compared to the Arabic and Persian borrowings, the borrowings from the Balkan and West European languages are less in number, however, their presence is remarkable when compared to the other works of the period. The discovered lexemes can be systematized in various groups, such as titles of monarchs and military ranks, weaponry and military facilities, religious positions and ranks, etc.

The discovered lexemes of Balkan and Western European origin can be used for comparison with the borrowings in other written sources of the same period, as well as for precise dating of the foreign words penetration to further determine the stages in the Turkish language development.

Keywords: Gazavatname, Oruç Beg's chronicle, lexis, Balkan, Western European

Giriş

Toplumlar arasındaki çok yönlü ve karşılıklı ilişkiler, o toplumların duydukları sosyal, kültürel ve teknik ihtiyaçlar oranında birbirlerini etkiler. Karşılıklı ilişkiler genellikle dil ile gerçekleştirildiğinden, iki farklı dünyanın birbiri ile ilişkisi, bir bakıma dillerin birbirleri ile ilişkisi demektir. İşte bu

bağlamda yabancı kültür etkisini daha çok, dil yoluyla ortaya koymaktadır (Korkmaz, 1997: 49).

Türk dili Eski Türkçeden Orta Türkçeye doğru adım atarken bir din ve kültür değişimine uğrayarak İslam Medeniyeti alanına girdiğinden bu ilişkinin sonucu olarak Arap ve Fars dillerinden pek çok kelime almış bulunmaktadır (Korkmaz 1997: 49). Arapça ve Farsçanın etkileşimiyle beraber Osmanlının gerçekleştirdiği fetihler sonucu Balkan ve Batı dillerinden yepyeni şeyler öğrenilmiştir. Başlarda Rumca, Ermenice, Bulgarca daha sonra da Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Orta Avrupa'ya kadar uzanması sonucu Sırpça, Macarca, Romence, İtalyanca gibi dillerle ilişkiler artmıştır. Türkçenin bu yeni komşularından yaptığı alıntılar, yeni öğrenmelere dayandığından "bilgi alıntısı" niteliğindedir (Karaağaç, 1997).

Osmanlı'nın Batı'ya fetihleri çok erken devirlerde başlayıp, daha sonra sınırları üç kıtaya kadar uzanmıştır. Çoğunluğu Türklerden oluşan Osmanlı Devleti'nde Türkçe, İmparatorluğun yayıldığı sahalardaki kültürlerle karşılaşmış ve onlarla dil bakımından etkileşimler gerçekleştirmiştir.

Bugün Batı kaynaklı diyebileceğimiz unsurların Türkçeye girmesi, 10. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Rumeli'ye gelinmesiyle başladığı bilinir. Yeni coğrafya, yeni komşular, yeni girilen din ve yeni tanınan kültürler Türkçeyi birdenbire bambaşka bir alışveriş ortamına sokmuştur. Daha sonra, özellikle Tanzimat hareketi ile başlayan Batılılaşma süreci ise, çok yoğun bir Fransızca etkisinin yaşandığı dönemi yaratmıştır. Şu anda Türkçede bulunan Batı kaynaklı sözcüklerin çok büyük bölümünü de bu Batılılaşma sürecinde Fransızcadan alınan kelimeler oluşturmaktadır.

Araştırmacılara göre Türkçenin bünyesine aldığı yabancı sözcük oranları dönemlere göre değişmektedir. Doğan Aksan, Uygurlardan günümüze gelen metinlerde Çin, Soğot, Sanskrit dilleri gibi birçok yabancı dilden Türkçeye giren sözcüklerin oranını %2 ile %5 arasında göstermektedir. Yine 11. yüzyıla ait Kutadgu Bilig'de bu oran %1,9 dolayındadır. Kutadgu Bilig'den 150-200 yıl sonra yazıldığı anlaşılan Atebetü'l Hakayık'ta yabancı kelime oranının yükseldiğini ve %20'ye, bazı yerlerde %26'ya çıktığını görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesine gelindiğinde ise yabancı sözcük oranları Yunus Emre'de %13, Aşık Paşa'nın Garibnamesi'nde %20, Ahmet Fakih'in Çarhnamesi'nde %28'dir. 15. yüzyıl

sonları ve 16. yüzyılın başlarında başlayan Yeni Türkçe döneminde Arapça ve Farsça kelimeler Türk dilinde ağırlık kazanmıştır. Bu dönemde yabancı kelimeler Baki'de %65, Nef'i'de %60 ve Nabi'de %54'e yükselir. Tanzimat döneminde ise Namık Kemal'de %62, Şemsettin Sami'de %64, Ahmet Mithat'ta %57 düzeyindedir. Bu oranlar 1965'e kadar %25'e düşmüştür (Aksan, 1996: 126-130).

Zeynep Korkmaz, Türkçenin Batı dillerinden unsurlar alma sürecini dört maddeyle gösterir:

- Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden başlayarak XVIII. yüzyıla kadarki dönemde alınan Batı kaynaklı kelimeler;
- XVIII. yüzyılda Batı ile ilk temasların ortaya koyduğu durum;
- 1839 Tanzimat hareketi ile başlayan Batı'ya yönelişin getirdiği yabancı kelimeler,
- Cumhuriyet devrinde alınan Batı kaynaklı kelimelerdir. (Korkmaz, 1995: 948)

Batı kökenli sözcüklerin Türkçeye girişinde izlendiği yol bazı sonuçlar ortaya çıkarır. Slav dil grubundaki dillerden Türkçeye giren sözcükler Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki hakimiyetiyle ilişkilidir. Günümüzde bu sözcüklerin genellikle günlük hayatta kullandığımız eşyaları karşılması önemli bir husustur (Erbay, 2002, s. 133). Bulgarcadan *kosa, ıştır ve gocuk* gibi sözcükleri buna örnek olarak verilebilir. İtalyancadan Türkçeye giren sözcükler ise denizcilik ve gemi ile ilgili kelimelerdir. Fransızca sözcükler genellikle tıp, teknoloji, müzik ve sanat terimlerini kapsamaktadır.

Araştırmanın Kaynakları

XI. ve XIII. yüzyıllar arasında yaşanan göçlerle Türkçeye diğer dillerden pek çok sözcük girmiştir. Tarım aletleri, bitki, sebze, meyve ve çiçek adları ile ticaret, denizcilik ve balıkçılık, yemek kültürü, çeşitli gelenek ve görenekler, idari ve mali konularla ilgili sözcük ve terimler gibi çeşitli alanları ilgilendiren bu sözcükler, genellikle Yunancadan, Ermeniceden, İtalyancadan, Slav dillerinden, Macarca ve Rumenceden geçmiş olan sözcüklerdir (Korkmaz 1995: 949).

Anadolu sahasında XIII. ve XVI. yüzyıllar arasında yazılmış Danişmendname, Saltukname, Battalname, Gazavatname gibi destani metinlerde yabancı kökenli sözcükler mevcuttur. Bunların arasında belirli savaşlar veya seferleri anlatıp tasvir eden eserler oldukça ayrıntılı bilgi verirler ve bu yönleriyle hem genel Osmanlı kroniklerinin boşluklarını doldururlar hem dil bakımından önemli kaynak değerindedirler. Bu çalışmada incelenen metinler, XV. yüzyıl Osmanlı tarih bilimi literatüründeki iki seçkin eserdir. Biri, Osmanlı tarih yazıcılığının ilk dönemlerinde kaleme alınan ve gazavatname türünün bilinen en eski örneklerinden anonim *Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemed Han*¹ (*Gazavatname*) diğeri, XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Oruç Beğ'in yazdığı *Tevarih-i Ali Osman*² eseri.

Gazavatname, birbirine bağlı iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, 63. varağa kadar devam eden ve 1443-1444 yılları olaylarını ihtiva eden "Gazavat", ikincisi de "Mahmud Paşa Menakıbnamesi"dir. Bilinen tek nüshası, Bilkent Üniversitesi Halil İnalçık koleksiyonunda bulunmaktadır. Üzerinde iki temellük mührü bulunan eserin ilk sayfasındaki fihriste göre nüshanın yetmiş bir varaktan ibaret olduğu anlaşılmaktaysa da 63. varaktan itibaren "Mahmud Paşa Menakıbnamesi"nin başladığı, bunun da 66. varaktan sonraki beş varağının koparıldığı görülmektedir. "Gazavat" kısmının 25 ve 30. varakları da eksiktir. Eserin telif tarihi belli değilse de giriş kısmında II. Murad'dan merhum diye söz edilmesi, onun ölümünden (1451) sonra yazılmış olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

Gazavatname bir tarih kaynağı olmakla beraber, Osmanlı tarih yazıcılığının ilk devirlerindeki geleneğe uygun olarak bir menakıbnamenin bütün unsurlarını taşımaktadır. Eserin her yerinde bir gaza ruhu hakimdir. Eserin "Gazavat" bölümünün muhtevasını, Bizans imparatorunun (VIII.

---

¹ *Gazavat-ı Sultan Murad Bin Mehemed Han* eseri Halil İnalçık ve Mevlut Oğuz tarafından ilim dünyasına tanıtıldıktan (*Yeni Bulunmuş Bir Gazavat-ı Sultan Murad*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt 7, sayı 2, s. 1949, 481-495) sonra yine bu araştırmacılar tarafından açıklayıcı notlar, faksimile metin ve bir lügatçe ilavesiyle yayımlanmıştır (*Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemed Han. İzladı ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerine Anonim Gazavatname*. Ankara, 1978). Çalışmada bu kaynaktan faydalanılmıştır.

² Kaynak olarak Prof. Dr. Hecdet Öztürk'ün hazırlamış olduğu eserin bilinen altı yazmasından Paris nüshasının tıpkıbasımını, çevri metnini kronoloji ve dizin içeren çalışması kullanılmıştır. (Öztürk, Necdet (2014). *Oruç Beğ Tarihi* [Osmanlı Tarihi 1288-1502]. İstanbul).

Ioannes Palaiologos) ve Macar kralının (I. Wladyslaw) Osmanlılar aleyhindeki faaliyetleri, Varna Savaşı, Düzmece Mustafa olayı, Vidin, Niğbolu, Tırnova ve Varna kuşatmaları teşkil etmektedir. Bu bölüm, İzladi ve Varna savaşları hakkında eldeki kaynakların en ayrıntılı olanıdır. Eser, ayrıca 1444 Edirne barış görüşmelerinin hangi şartlar altında yapıldığını ortaya koymakta, bu müzakerelerin seyrinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmakta, özellikle Segedin görüşmeleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Gazavatname’de adı bilinmeyen müellifin hadiseleri doğru ve ayrıntılı biçimde tespit edebilecek durumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölümde başka kaynaklarda adları bile geçmeyen, dönemin ikinci derecede şahsiyetleriyle ilgili bilgilere de rastlanır (İnalçık, Oğuz, 1978).

İncelemeye aldığımız diğer eser, klasik dönem Osmanlı tarih yazıcılarından olan Oruç Bey’in *Tevarih-i Al-i Osman* (Oruç’un Tarihi) adlı eseri, devletin kuruluşundan 908 (1503) yılına kadar gelen bir Osmanlı tarihidir. Eser, Osmanoğullarının şeceresi ile başlar ve onların Horasan’dan Anadolu’ya göçleri ve yerleşimleri hakkındaki bilgilerle devam eder. Sonra sırasıyla Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murad, I. Bayezid, I. Mehmet, II. Murad, II. Mehmet ve II. Bayezid devirleri anlatılır. Yazar, II. Mehmet devrini anlattıktan sonra Kostantiniyye ve Ayasofya efsaneleri ile Hz. Muhammed, dört halife, Emeviler ve Abbasiler hakkında bilgi veren İslam tarihi bölümleri eklemekte ve daha sonra kronolojik sıraya uygun olarak II. Bayezid devrine geçmektedir (Öztürk, 2014).

Oruç Beğ, XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı bilinen bir tarihçidir. Buna göre dili de Eski Anadolu Türkçesinin son dönemine aittir. Eserin dili gerçekten bu dönem Türkçesinin özelliklerini yansıtır. Metnin harekeli olması yazarın dilini doğru değerlendirmek için faydalı delil sayılır. Eserde kullanılan dilde küçük sapmalar görülse de bunlar dönemin diğer eserlerinde de mevcuttur. İncelenen eserlerin dilindeki sadelik XV. yüzyılın sonuna kadar sürdüğü bilinmektedir. XVI. yüzyılda tür, dil ve üslup bakımından tarihçiliğin gelişmesi ve yükselişinin diğer ilimlerle kıyaslandığında çok daha hızlı olduğu bir gerçektir. Artık yazılan eserlerde Arapça ve Farsça unsurların bolca kullanıldığı, süslü bir dilin tercih edildiği görülmektedir.

Eserlerde Geçen Batı ve Balkan Kaynaklı Sözcükler

H. İnalçık, Gazavatname'yi tanıtırken, eserin dilini genel olarak Tevarih-i Ali Osman'ın diline yakın olduğunu belirtmektedir (İnalçık, Oğuz, s. 484). Eserin dil özellikleri tarafımızca hazırlanan yüksek lisans tezinde incelenip daha sonra ayrı ayrı makale ve monografi olarak yayımlanmış bulunmaktadır. Oruç'un Tarih'ini okuduktan sonra gerçekten iki eserin yazarlarının anlatım tarzı sade bir Türkçe kullanım özelliği taşıdığını, genel olarak dillerinin benzer niteliklere sahip olduklarını tespit ettik.

N. Öztürk'e göre, Oruç'un yazdığı Tarih'in kelime hazinesi "Tarihsel Türkiye Türkçesi Sözlüğü"nü hazırlanmasında kayda değer ölçüde malzeme sunmaktadır (Öztürk 2014, s. XXXIII). Eserlerde Arapça ve Farsça alıntılara göre sayısı bir hayli az olan Batı ve Balkan kaynaklı sözcükler, aslında bu dönem metinlerinde geçmeleri özellik sayılmaktadır. Bu sözcüklerin dile girme ve yerleşme yolları enteresan bir konu olup söz konusu iki eserde tespit ettiğimiz Batı ve Balkan kaynaklı sözcükleri burada sadece tanıtip bazı kullanımına dair açıklamalarda bulunmaya çalışacağız. Çalışmada tespit edilen Balkan ve Batı kaynaklı sözcüklere yer adları dahil edilmemiştir.

Kral

Slav kökenli *kral* sözcüğü, Osmanlılarda genellikle gayrimüslim devletlerin başkanları için kullanılmaktadır. İncelenen kaynaklarda bu anlamda kullanıldığı gibi kralın kendi ismi zikredilmeden kullanıldığı görülmektedir. Gazavatname'de kral ile genellikle Macar kralı Wladyslaw Jagiello (1440-1444)'nun şahsı zikredilip çoğu kez *Kıral-ı bed fi'al* tamlaması ile belirtilir.

Ungurus Kıralı'na bu name vusul bulıcak, Kıral-ı bed fi'al emr edüb Despot-oğlu dedikleri hunzırı ve Yanko dedikleri mel'unu ... davet edüb ... (Gazavat, 7b)

Rumeli'nin nısfını Kıral'dan size dilek edüb ... (Gazavat, 43b)

Kral sözcüğü, yardımcı eylemlerle birlikte birleşik eylemler oluşturur: *kıral etmek*; tamlamalar kurar: *kıral naibi*, *kıral taraftarı*; yapım eki alarak türevler oluşturur: *kıralcı*, *kıralcılık* (Redhouse Sözlüğü, 1968, 653). Kral, Oruç'un Tarih'i'nde tek başına geçtiği gibi, tamlamalarda da kullanıldığı görülmektedir:

Yayça hisarını feth edüb vilayetini alub dahi kıralını dutub haps edüb, sonra kıralını katl edüb ... (Oruç, 83a)

Dahi nice beğler bile Kıral oğlu İshak Beğ bile bunları dutup alup Sultan Kaytı Beğ'e iletdiler. (Oruç, 96a)

Sultan Kaytı Beğ dahi Sikender Beğ'i oğlu ile anlara hürmet edüb, Sikender Beğ'i oğlu ile mektebe verüb terbiyyet edüb, nitekim Hersekoğlu Anadolu beğlerbeğisi iken Ahmed Beğ ve Kıral oğlu İshak Beğ ile dutulduğu hapisde iken dahi bunca adamlar bile esir olmuş iken, bunları Sultan Kaytı Beğ hil'atleyüb azad edüb bu tarafa gönderdi. (Oruç, 100a)

Jupan

Gazavatname'deki savaşta en mühim rolü oynayan Yanko (Hunyadi Yanoş) ismine getirilen *jupan* sözcüğü Slav kökenlidir, Güney ve Güneybatı Slavlarda *önder, reis, vali, il yöneten* idari bir terim olarak kullanılmaktadır (BAS, 1993). Sözcük, Gazavatname'de geçen birçok yerde kişinin özel adına eklendiği gibi, tek başına da tekil ve çoğul biçimde kullanıldığı açıkça görülmektedir.

Yanko Jupan dedikleri mel'un Paşa'nın otağında oturub garralanırken ... (Gazavat, 9b)

Yanko Jupan ve Despot Jupan, ki sensin ve Kıral kendisi ve Frengistan kapudanı bu zikrolunan jupanlar şimdi fi'l-cümle bunda değiller midir? (Gazavat, 24b)

Jupan, Bulgar literatüründe eskiden kullanılmış, küçük il yöneten anlamında idari bir ünvan gibi bilinmektedir (ESS, 1974, s. 136).

Despot

Rumca *despotis* sözcüğünden gelen *despot*, Rumların ruhani reislerine verilen ünvan olarak bilinir (OTDTS, I, s. 431). İmparatorluk döneminde, imparatorluğa bağlı Ortodoks Rumların ruhani başkanıdır. Sözcük, Gazavatname metninde sıkça geçmektedir. Çünkü yazar Despot ile Sırp Despotu, Georg Brankovic'i (1427-1439, 1444-1456) belirtmektedir:

Despot, bunların cümlesine 'azim ziyafetler edüb yedirdi ve içirdi. (Gazavat, 7b)

Kıral-ı bed bir fi'al mel'ün baş kaldurub Despot'un yüzüne bakub sen bir umur-dide koca kişisin, ne dersin, nice etmek gerekdir (Gazavat, 10a)

Ungurus Kıralı, Despot ve Yanko üçü bir yere geldikde, işte ben ol zaman söylerim. (Gazavat, 17a)

Gazavatname'deki *despot* kullanımlarının özel ad gibi algılandığı belirtilmeye değerdir. Yazarın eserde Despot adına bazen kral, bazen ise jupan unvanları eklediği görülür:

Heman-dem emr edüb Ungurus Kıraltı'nı ve Despot nam kıraltı ve sayirlerini da'vet edüb çağırılar. (Gazavat, 3a)

Despot Jupan'ın sözlerini dinlemediler. (Gazavat, 16b)

Oruç'un Tarihi'nde ise despot (Georg Brankovic) Vilkoğlu olarak geçer. Sırp Despotu, Osmanlılar tarafından Vilkoğlu olarak da anılır. Despot'un babası Priştina ve Prizren bölgesinin hakimi olan Ulk (Vuk) Brankovic, annesi ise Sırp Despotu Knez Lazar'ın kızı Mara'dır. Macar Kralı, Despota Türklere karşı harekatta daima akıl danışacağına söz vermiştir (İnalçık, Oğuz, 1978, s.86). Eserde sözcüğün türevi de kullanıldığı görülmektedir

Ol vakit Vilkoğlunu düğüne okudu. Vilkoğlu düğüne saçılık otuz bin filori gönderdi, derler. (Oruç, 18b)

Ve kal'alarını alub Despotoğlu'nı haraca kesdi. (Oruç, 39a)

Kapudan

Kaptan, Lat. *capo* (baş) > *capitanus* > İt. *capitano*/kapitan, bir geminin sevk ve idaresinden sorumlu uzman deniz adamı anlamına gelen sözcüğünün (BTS, V, s. 3019), Oruç'un Tarihi'nde *kapudan* yazılışı ile yine bu anlamda kullanıldığı görülür:

Ve Gedük Ahmed vezirlikden azl olunub Gelibolu'da kapudan olub, gemilerle varub Limye adası derler, anı feth etdi. (Oruç, 91a)

Meğer Gelibolu kapudanı Davud Beğ derler idi. (Oruç, 130b)

Gazavatname'de *kapudan* sözcüğünün kullanımı ilginçtir. Eserde sözcüğe seyrek rastlanır ve kullanıldığı yerlerde aslında deniz kaptanları değil de, Macar, Hırvat, Frenk önderleri, kumandanları, başları gibi anlamlar ifade etmektedir. Yazarın kullanmış olduğu kapudan sözcüğü Latince'den gelen temel (*capo* - baş) anlamında olduğuna ihtimal verilebilir.

Macar ve Hırvat kapudanları da'vet idüb ... (Gazavat, 7b)

... ve kıralt kendisi ve Frengistan kapudanı ... (Gazavat, 24b)

Yanak

Gazavatname’de transkripsiyon metnine göre *yanak* olarak geçen bir sözcük tespit edilmektedir. Osmanlıca yazılışta ilk hecede ünlünün gösterilmemesi, bu sözcüğün *yunak* da okunacağına imkan vermektedir. Genellikle Slav dillerinde (*yunak*) *yiğit, er, kahraman, zırhlı Macar süvarisi* anlamındadır (İnalçık, Oğuz, 1978, s.114). Sözcük, eserde bu anlamlarıyla çoğul biçimde (*yanakları*) bir dolaysız sözde yer almaktadır. Yazar, başkasının (Despot’un) sözünü nakletmektedir:

...biz ise kırk elli bin kırışgan yanakları ile Osmanoğlu’nun önüne duralım ...
(Gazavat, 19b)

Hersek

Gazavatname metninde krallar ve banlar ile beraber kullanılan *hersek* sözcüğü de dikkat çekmektedir. Hersek, (Alm. herzog), dük, boy beyi, Batı ülkelerinde prensten sonra gelen en yüksek soyluluk sanıdır. Kral ve banlar ile aynı sırada geçip eş anlamı gibi verilmesi, bu sözcüğün başkanlık, egemenlik ünvanı anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Cümle kırallar ve banlar ve hersekler kulak tutub ... (Gazavat, 10a)

Kıral-ı bed fi’al emr edüb cümle banlarına ve herseklerine birer dolu veriüb ve eyitti kim, olacak oldu. (Gazavat, 53a)

Rim Papa

Anonim Gazavatname’de yazar, Papa IV. Eugenius’u (1431-1447) İtalyanca asıllı Rim Papa tabiri ile anar.

Ba’dehu Tekour, Rim Papa’nın hınzırhanesine varub yüz yere kodukdan sonra başından şapkasın çıkarub ve Rim Papa’nın dest-i murdarını bus edüb karşusunda karar eyledikde ... (Gazavat, 2b)

Patreman Yandulus’dan utanmaz mısınız ve ba-husus dinimiz ulusu Rim Papa’nın bedduasından öşünmez misiniz ... (Gazavat, 7a)

Yazarın İtalyancadaki Latince asıllı Roma şehrinin Slavcadaki Rim adıyla belirtmesi kullandığı kaynaklarla ilgili olma ihtimalini verir.

Puskoban

Puskob-piskopos, Yun. *episkopos* sözcüğünden gelir ve bir bölgenin din işlerine başkanlık eden, papazlığın en yüksek aşamasında olan din görevlisi anlamındadır. Ünvanın eserde kullanılması yazarın olaylar ve kişilerle ilgili güvenilir kaynaklar kullandığını göstermektedir. Yazar, Varna savaşındaki Haçlı ordusunun tanıtırken “Puskoban’ın dip - alayı” yapıldığını işaret eder.

Puskoban alayı dib alay olsun deyüb tenbih edüb ... (Gazavat, 53a)

Küffar tarafından Nadir Jupan ve Mire jupan ve Puskob nam mela’inler
(Gazavat, 55a)

Savaşın nasıl olduğu hakkında Gazavatname’nin verdiği bilgiler, Hristiyan kaynakların tasvirine tam uygunluk gösterir. Gerçekten Macar ordusunda iki piskoposun (*puskoban*, yani Egri ve Nagyvarad piskoposları) bulunduğu doğrulanmaktadır (İnalcık, Oğuz, 1978, s. 108).

Vladika

Yabancı kökenli sözcüklerin ustaca kullanımı sıradaki ünvanlardan da bellidir. Bunlardan biri Slav kökenli *vladika* sözcüğüdür. Vladika, Hristiyanlıkta Ortodoks dinindeki en yüksek vazifedeki unvandır.

Vladikayı Sofya’da zabıt koyub ... Vladika ol cami-i şerifin içinde çanlar asubve çevresine mumlar yakub durdu ... (Gazavat, 15b)

Metropolid

Metropolid (Fr. *metropolit*), Ortodoks klisesinde bir bölgenin din işlerine başkanlık eden ve patrikten sonra gelen din adamıdır (BTS, VI, s. 3923). Gazavatname’de *metropolid* şeklinde geçen sözcük tek başına kullanıldığı gibi, *vladika* ile tamlama kurularak da kullanıldığı görülür:

Cümle papazların ve banların ve medrepolid hasların da’vet eyledi (Gazavat, 2a)

Lakin Siyavuş Paşa camiini bulub işte bu evvelde kilisa imiş deyüb içine bir büyük çan asub etrafına mumlar yakdılar ve Vladika metropolidi getirüb papas edüb ... (Gazavat, 15b)

Voyvoda

Slav asıllı (*veyevoda*) *reis, başkan, subaşı, ağa* gibi muhtelif manalara gelen *voyvoda* sözcüğü, dile Sırpçadan girmiştir. Türkçe Sözlükte anlamı, *Osmanlıların Eflak ve Buğdan Beylerine verdikleri san* olarak açıklanmaktadır (Türkçe Sözlük).

Voyvoda sözcüğüne Oruç'un Tarih'in'de rastlıyoruz:

Def'a Sultan Mehmed Eflak vilayetine sefer edüb Dırakula oğlu Kazuklu Voyvoda mel'unla cenk ve muharebe edüb ...(Oruç, 82a)

... Mesih Paşa dahi kendü yanında olan yarar dilaver ağlarından Yahya Vovoda derler, dahi buna manendi bahadırlardan ve yanında olan gazilerden koşup gönderdi. (Oruç, 119b)

Ve dahi dilaverlerden Veys Gazi ve Kara Hacı Gazi ve dahi nice voyvodalar, iş görmüşler, her biri zamanında Rüstem-i Zaller'dür ... (Oruç, 120a)

Eserde bu ünvanın Türk-İslam isimlerine (Mustafa Voyvoda) de getirildiği görülmektedir.

Voynuk

Voynuk, Bulg. *voynik*'tir. Eski tarih ve vesikalarda Arap harfleriyle *voynak, voynuk, voynok, voynik* okunuş tarzında da yazılmış olup voynugan olarak çoğullandırılmıştır. Seferde ordunun ve vezirlerle devlet adamlarının atlarına bakmak, has ahır ve çayır hizmetinde kullanılmak üzere gayr-ı müslümlerden ve bilhassa Bulgarlardan tertip olunan bir sınıf hakkında kullanılan bir tabirdir (TDTS, III, s. 595).

Her kimi tutarlarsa eğer voynuk ve eğer re'aya başlarını kesüb ve mallarını alsınlar ve avretlerin oğlanların esir eylesinler ... (Gazavat, 15b)

Ban

Ban (Yun. *banos*) İmparatorluk döneminde Macaristan, Hırvatistan ve çevresindeki yerlerin sancak beylerine ve buralardaki küçük prenslere verilen unvandır (BTS, I, s. 534)

Yanko'yu ya diri tutayım veya başın keseyim veyahud herseklerinden veya banlarından birkaçını sürüb getüreyim ... (Gazavat, 17b)

Kıral emr edüb ne kadar banları ve hersekleri var ise, Mahmud Beğ'e istikbal edüb cümlesi yerlerinden kalkub ta'zim ve tekrim eylediler. (Gazavat, 23b)

Çete

Oruç'un Tarihi'nde çete sözcüğünün kullanımı mevcuttur.

Meğer Mustafa Voyvoda yüz elliden ziyade mikdari adamile çete akını deyü hazır olmuşlardı kim gideler (Oruç, 141b)

Çete (Bulg. *çeta/çema* - alay, sürü), ordu birlikleri dışında silahlı birlik; yasa dışı faaliyetlerde bulunan küçük topluluk; İmparatorluk döneminde keşif amacıyla düşman topraklarına gönderilen, başlarında kumandan bulunmayan akıncı birliğine verilen ad anlamlarına sahiptir (BTS, II, s. 1168). Ş. Sami'nin Kamus-i Türki sözlüğünde *çete* Arnavutçadan gelen ve bölük, grup, takım, bir reisin idaresi tahtında bulunan heyet; asker bölüğü; çapulcu ve akıncı takım olarak açıklanmaktadır (Sami, 2013, s. 506).

Hintog

Hinto, Macarca bir sözcüktür. Koçu, dört tekerlekli araba türünün adıdır (Redhouse Sözlüğü, 1968). Bu tür arabalara *karoça* (İtal.< Lat.) da denilir. Sefaretnamelerde sık sık geçer. Çünkü eskiden sefirler seyahatlerini bu çeşit arabalarla yaparlar (OTDTS, I, s. 843).

Kaçan kim Yanko bakub yayayı gördü, tiz hintogdan inüb ata bindi ve yayanın üzerine hamle kıldı. (Gazavat, 18b)

Palanka

Palanka, (Alm. *plank*, Mac. *planka*, Sırp. *palanka*), nöbet yeri, küçük kale, hendek ve kazıklarla berkitilmiş savunak anlamındadır (İnalçık, Oğuz, 1978, s.114). Palanka sözcüğünün Gazavatname'de anlatılan Haçlıların ordusunda kullanıldığı görülür.

Kıral emr edüb işbu palankayı dahi muhasıra edüb alasız diyüb ... (Gazavat, 49b)

Bana

Bana (Slav. *bana*) ılıca, kaplıca anlamına gelir (BTS, I, s. 534) Gazavatname'nin yazarı Sofya kaplıcalarını zikrederken Bulgarcada kullanılan bana sözcüğünü kullanmıştır:

Kasım Bey ... Sofya ve nahiyesi dört yanadan ateş urub ... banaların dahi yaktılar. (Gazavat, 14a)

Filori/Flori/Fülöri

Filori, Gazavatname'de ve Oruç'un Tarihi'nde para birimi gibi geçmektedir. Filori sözcüğü, İtalyancadan (*filori*) gelmektedir. Para olarak ilk defa Floransa'da basılmıştır. 1182'den 1252'ye kadar gümüş para olan filorin 1252 yılında altından darb edilerek kısa sürede Avrupa'ya ve diğer yerlere yayılmıştır.

Vilkoğlu düğüne saçılık otuz bin filori gönderdi derler. (Oruç, 18b)

Bu taraftan Düzme Mustafa kaçarak Biga suyuna geldi. Biga kadısına hayli filori verdi. (Oruç, 37b)

Ve girü yetmiş bin fülöri haraca kesdiler. Ve nakd şehirden yetmiş bin filori aldılar. (Oruç, 78a)

Bu taraftan Vılık oğluyla barışup Halil Paşa karındaşı Mahmut Çelebi'yi bir nice filori verüp ve Semendre'yi ve vilayetini verüp Alacahisar'ı verüp barıştılar (Oruç, 48a)

Eğer Sofya re'ayası ve eğer Radomir re'ayası at ayağı altında paymal oldu ve her kim Padişah önüne bir baş getürse beş flori ihsan alurdu. (Gazavat, 16a)

Filorin, Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar filori adıyla Osmanlılar'da en çok kullanılan altın para durumundadır. Daha sonra filori, Osmanlılar tarafından altın para karşılığı olarak hem kendi bastıkları hem de Avrupa menşeli olanlar için kullanılmaya başlanmıştır (İA, 106-107).

Törvin

Törvin, (Mac. *törveny*) kanun, meclis, danışma anlamındadır. Sözcüğün anonim Gazavatname'de *danışma, toplantı* anlamında kullanıldığını görüyoruz.

Tuna'yı geçüb Belgrad'a gelüb nasb-ı hıyam edüb oturdular ve cümlesi bir yere gelüb törvin eylediler. Törvin tamamında Kırıl-ı bed fi'al Yanko dedikleri hınzırı ... tenbih eyledi ... (Gazavat, 7b)

Her bir pelid bir söz söyleyüb törvinleri şunda karar eyledi kim, Sofya şehrine varalar ve anı da yağma ederler ve andan sonra büyük törvin edüb iş nice olacak ise ana göre depreneler. (Gazavat, 10b)

Sonuç

Sonuç olarak denilebilir ki, Osmanlı tarih yazıcılığının ilk dönemlerinde kaleme alınan örneklerinden anonim *Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehmed Han* ve XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı bilinen Oruç Beğ'in yazmış olduğu *Tevarih-i Ali Osman* eserlerinde tespit ettiğimiz Balkan ve Batı kaynaklı sözcükler genel olarak savaşlardaki Haçlı ordusuna katılanların görevleri, unvanları ve rütbeleri ile ilgilidir. Tarihsel eser niteliğindeki kaynaklarımızda yabancı sözcüklerin sayıca az olması fakat köken bakımından çeşitlilik göstermesi, anlatılan ve tasvir edilen değişik savaşlar, olaylar ve kişilere bağlıdır. Eserlerde geçen sözcükler Slavca, Yunanca, Latince, Macarca, İtalyanca, Almanca, Bulgarca terimlerden ibarettir. Bu sözcüklerin büyük kısmı orijinal dilde oldukları gibi, fonetik değişikliğe uğramadan kullanıldığı belirtmeye değer bir özellik sayılır. Balkan ve Batı kökenli sözcüklerin, tarihi eserlerin yazarları tarafından doğru kullanılması, yazmaların hem tarih açısından, hem dil ve kültür etkileşimi açısından bilgi edinmek için güvenilir birer kaynak olduklarını gösterir.

Kaynakça

- Aksan, D. (1996). *Türkçenin Sözcükleri*, Engin Yay., Ankara.
- Erbay, F. (2002). *Türkçe Sözlük'ün İlk ve Son Baskısındaki Batı Kökenli Kelimelere Dair*. Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 11, s. 130-135.
- İnalçık, H., Oğuz, M. (1949) *Yeni Bulunmuş Bir Gazavat-ı Sultan Murad*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt 7, sayı 2, s. 481-495.
- İnalçık, H., Oğuz, M. (1978). *Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehmed Han. İzadi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerine Anonim Gazavatname*. Ankara.
- Karaağaç, G. (1997). *Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler*. Türk Dili 552: 499-215.
- Korkmaz, Z. (1995). *Batı Kaynaklı Kelimeler ve Dilimiz Üzerindeki Etkileri*. Türk Dili, 524: 843-858.
- Korkmaz, Z. (1997). *Batı Dilleri ve Türk Dili Grameri Üzerindeki Etkileri*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, s. 49-54.
- Öztürk, N. (2014). *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi 1288-1502]*. İstanbul.
- Redhousse, J. W. A. (1968). *Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*. İstanbul.
- Sami, Ş. (2013). *Kamus-i Türki*. Tıpkıbasım, 7. Baskı. İstanbul.

Kısaltmalar:

- BAS (1993): Bılgarski tilkoven renik. (Bulgarca Açıklamalı Sözlük), Sofya, 1993.
- BTS (2016): Büyük Türkçe Sözlük. Haz. Yaşar Çağbayır, İstanbul, 2016.
- ESS (1974): Eskimiş Sözcükler Sözlüğü, Rechnik na ostarelite dumı. Sofya, 1974
- İA (1996): İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim adresi:
<https://islamansiklopedisi.org.tr/filori><https://islamansiklopedisi.org.tr/filori>
- OTDTS (1993): Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. Haz. Mehmet Zeki Pakalın, I, II, III, İstanbul, 1993.
- TS: Türkçe Sözlük, Erişim adresi:
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cc753b381f1a0.63262676